

Vairāk un labākas darbavietas: nodarbinātības attīstības modeļi Eiropā

Kopsavilkums

Ievads

Laika periodā no 1995. līdz 2006. gadam notika liels pavērsiens nodarbinātības tendencēs gandrīz visā Eiropā. Pēc neapmierinošajiem nodarbinātības pieauguma tempiem 80-ajos gados un 90-o gadu sākumā darbaspējīga vecuma iedzīvotāju proporcija aktīvajā nodarbinātībā ES15 pieauga no 60 % līdz 66 %, pie kam kopējais nodarbinātības līmenis pieauga par vairāk nekā 22 miljoniem darbavietu (2006. gadā ES15 kopējais nodarbinātības līmenis sasniedza 170 miljonus). Tas neapšaubāmi bija ļoti pozitīvs periods Eiropas nodarbinātības skaitliskajā izteiksmē. Bet ko lai saka par visu šo no 1995. līdz 2006. gadam izveidoto darbavietu kvalitāti? Vai tās pamatā bija labas vai sliktas darbavietas? Vai šis iespaidīgais darbavietu radīšanas process notika uz darba kvalitātes rēķina, vai arī Eiropa šajā periodā radīja ne tikai vairāk, bet arī labākas darbavietas?

Uz šo jautājumu, kas atspoguļo Eiropas Nodarbinātības stratēģijas galveno mērķi („vairāk un labākas darbavietas”), līdz šim ir atbildēti tikai daļēji, jo Eiropas līmenī nebija pieejami atbilstoši dati. Izpētes mērķis, pamatojoties uz Eiropas Darba projektu datu bāzes informāciju, ir sniegt vismaz pagaidu atbildi uz šo būtisko jautājumu, mēģinot novērtēt dažādu Eiropas valstu nesenaajā nodarbinātības attīstības procesā radīto darbu kvalitāti un izsakot dažas aprakstošas hipotēzes par procesiem, kas ir pamatā šīm tendencēm.

Šajā informatīvajā lapā ir sniegts pārskats par galvenajiem pētījuma rezultātiem par desmit gadu garumā notiekošo nodarbinātības attīstību; šis pārskats veido pirmo Eiropas Uzņēmumu pārstrukturēšanas uzraudzības centra (ERM) 2008. gada ziņojuma daļu. Otrā ERM ziņojuma daļa papildina informāciju par šo desmit gadu ilgo periodu, galveno uzmanību pievēršot 2007. gada pārstrukturēšanas modeļiem visā ES un Norvēģijā, kā arī par attiecīgo darbavietu radīšanu un darba zaudēšanu.

Politiskais konteksts

Kūtrais nodarbinātības līmeņa pieaugums 80-ajos gados un 90-o gadu sākumā vairākumā Eiropas valstu lika

Eiropas Savienībai un citām starptautiskajām organizācijām, piemēram, Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijai, pievērst uzmanību nepieciešamībai vairot ekonomiskās izaugsmes nodarbinātības intensitāti ES. Kad 1997. gadā Luksemburgā notikušajā Eiropadomes sanāksmē oficiāli tika uzsākta Eiropas Nodarbinātības stratēģija, tajā īpaša uzmanība bija veltīta darbavietu radīšanai, mazāk vērības pievēršot darba kvalitātei. Bet, tiklīdz 90-o gadu beigās sākās darbavietu radīšana, Eiropa vienprātīgi pieņēma daudz līdzsvarotāku uzskatu par nodarbinātības izaugsmi. Pēc 2000. gada Padomes sanāksmes Lisabonā Eiropas Nodarbinātības stratēģijā vienāds uzsvars tika likts uz darbavietu radīšanas kvantitatīvajiem un kvalitatīvajiem elementiem. 2002. gadā Barselonā Padome par Eiropas Nodarbinātības stratēģijas moto pieņēma „vairāk un labākas darbavietas”.

Galvenie atklājumi

Šajā izpētē izmantotā pieeja ir pamatota uz metodi, ko pirmo reizi ierosināja ekonomists *Joseph E. Stiglitz* un ko pēc tam pārstrādāja un paplašināja sociologi *Erik Olin Wright* un *Rachel O. Dwyer*. Šī metode sastāv no detalizētas nodarbinātības evolūcijas analīzes katrā valstī, veidojot noteiktas profesiju un nozaru kombinācijas (ko sauc par „darbavietām”), ierindojot tās pēc stundas darba algas mediānas (ko izmanto kā garantiju darba kvalitātei). Kopumā nodarbinātības izaugsme katrā valstī ir sadalīta piecās „darba kvalitātes kvintilēs” (kas atbilst piecām vienāda apjoma darbu grupām, ierindojot tās pēc zemākās stundas darba algas mediānas līdz augstākajai), kas ļauj noteikt, kāda veida darbavietu skaits pieaug ātrāk, bet kāda - lēnāk. Šos nodarbinātības izaugsmes modeļus pēc darba kvalitātes turpmāk diferencē pēc plašām ekonomikas nozarēm, nodarbinātības statusa, dzimuma un tautības, lai izvirzītu dažas iespējamās paskaidrojošas hipotēzes un noteiktu iedzīvotāju apakšgrupu īpašos modeļus.

Visumā šīs izpētes secinājumi ir pozitīvi un saskan ar Eiropas Nodarbinātības stratēģijas pamatmērķiem. Kopumā vairākums ES dalībvalstu patiesi radīja *vairāk un labākas darbavietas* turpmākajos desmit gados pēc 1995. gada (īpaši ES15 teritorijā), bet aiz šīs kopumā pozitīvās ainas, protams, slēpjas daudz un dažādi stāsti. Ne visi no tiem ir tik pozitīvi:

- Īrija, Dānija, Somija, Luksemburga un Zviedrija uzrādīja vislabāko sniegumu nodarbinātības kvantitātes un kvalitātes ziņā. Šīm valstīm izdevās radīt lielu skaitu darbavietu, no kurām vairums bija virs vidējā kvalitātes līmeņa. Darbavietu radīšana Portugālē nebija tik dinamiska, tomēr šī valsts uzlaboja savu nodarbinātības struktūru gandrīz tikpat lielā mērā kā pārējās šīs grupas valstīs.
- Spānija un Grieķija pieredzēja lielu nodarbinātības attīstību, bet šī attīstība kvalitātes ziņā nebija tik strauja, uzmanība vairāk bija pievērsta nodarbinātības struktūras vidējam līmenim, bet nevis augstākajam līmenim. Itālija piedzīvoja līdzīgu procesu, tomēr radīto darbavietu skaits nebija tik liels.
- Nīderlande, Francija un Kipra izveidoja krasi polarizētu nodarbinātības izaugsmes modeli, intensīvi radot darbavietas augstākajā un zemākajā līmenī, bet neradot tās vidējā līmenī. Vācija, Beļģija, Austrija un Apvienotā Karaliste arī radīja polarizētu modeli, lai gan šeit tendence vairāk sliecās uz nodarbinātības struktūras augstāko līmeni.
- Darbavietu radīšanas modeļus vairākumā jauno dalībvalstu bija grūti klasificēt. Šīs valstis 90-os gados pieredzēja ļoti intensīvu ekonomisko struktūru pārstrukturēšanu, bet šajā izpētē apskatītajā īsajā laika periodā (vairākumā gadījumu no apmēram 2000. līdz 2006. gadam) ir atspoguļots tikai pēdējais šo lielo pārmaiņu posms. Kopumā ņemot, jaunās dalībvalstīs nekādu skaidru uzlabojumu nodarbinātības struktūrā neuzrādīja (kā to varēja novērot ES15), lai gan nebija manāma arī situācijas pasliktināšanās.

Šie vispārējie nodarbinātības attīstības modeļi pēc darba kvalitātes visā Eiropā ir izveidojušies, pateicoties vairākiem ekonomiskiem un organizācijas faktoriem. Sadalot šos faktoros atbilstoši ekonomiskajam nozarēm, tika izpētīti daži no tiem. Bet svarīgi ir, ka tas ļāva noteikt, no kurienes radās lielā „labu darbavietu” attīstība visā ES15: vairākums šo darbavietu radās tādu pakalpojumu sfērā, kur nepieciešamas zināšanas, galvenokārt komercdarbības pakalpojumu, veselības aprūpes un izglītības sfērā. Šie pakalpojumi radīja daudzas darbavietas zemākajā nodarbinātības

struktūras līmenī, bet pavisam nedaudz – vidējā līmenī: darbavietu evolūciju vidējā līmenī var galvenokārt izskaidrot ar būvniecības nozares attīstību. Vairākumā valstu darbavietu radīšana zemākajā līmenī bija samērā vāja, jo lauksaimniecībā un ražošanā intensīvi un plaši likvidēja zemu apmaksātas darbavietas. ES15 ražošanā izveidoja tikai dažas ļoti augsti apmaksātas darbavietas, bet Centrāleiropas jaunajās dalībvalstīs šajā nozarē diezgan intensīvi veidoja vidēja līmeņa darbavietas.

Kopš 1995. gada ES15 zemu apmaksāti darbi ir kļuvuši aizvien „netipiskāki”. Daudzās valstīs nodarbinātību zemu apmaksātos darbos veidoja galvenokārt pusslodzes darbs vai noteikta laika darbs, bet pilnas slodzes pastāvīgas darbavietas zemu apmaksātajā segmentā vai nu likvidēja, vai vismaz nekas nemainījās (bet vairākums radīto augsti apmaksātu darba vietu bija pilnas slodzes un pastāvīgs darbs).

Šajā izpētē aptvertais periods parāda acīmredzamu uzlabojumu sieviešu nodarbinātības situācijā ES15 gan kvantitātes, gan kvalitātes ziņā. Lai gan darbavietu radīšana sievietēm salīdzinājumā ar vīriešiem vairāk sliecas uz zemāko līmeni, tomēr situācija ir uzlabojusies tik ļoti, ka nebūtu pārspīlēti teikt, ka ES15 pēc 1995. gada sievietes bija vislielākās labuma guvējas no nodarbinātības attīstības. Attiecībā uz migrantu darba ņēmējiem no trešām valstīm jāsaka, ka tajās valstīs, kur to proporcija darbaspēka vidū pieauga (pamatā ES perifērijā), viņi pārsvarā ieņēma viszemāk apmaksātus darbus, pat tādā mērā, ka vairākums jaunradīto darbu, kas bija izveidoti divās zemākajās kvintilēs Spānijā, Kiprā, Īrijā un Grieķijā, aizpildīja trešo valstu pilsoņi.

Ietekme uz politiku

Kopumā izpētē attēlotā aina ir visnotaļ ļoti pozitīva un pamatā atbilstoša Lisabonas stratēģijas vispārējiem mērķiem: vairāk un labākas darbavietas, vairāk iespēju sievietēm un pavērsiens uz zināšanu ekonomiku. Bet šie paši modeļi var radīt pieaugošas grūtības dažu kategoriju darba ņēmējiem, kas vēl aizvien dominē Eiropas darba tirgos, it īpaši zemas kvalifikācijas darba ņēmējiem vai darba ņēmējiem, kas atlaisti no darba nozarēs, kurās vērojama lejupslīde. Ielīgusī nodarbinātības izaugsme zemu apmaksāto darbu jomā nozīmē, ka šiem darba ņēmējiem ir mazāk nodarbinātības iespēju, bet jaunu darbavietu trūkums vidējā līmenī nemaz tik ļoti neveicina virzību uz augšu nodarbinātības struktūrā. Turklāt nodarbinātība apakšējās kvintilēs kļūst aizvien nestabilāka un nedrošāka. Šajā izpētē konstatētās tendences mudina apzināties vajadzību izveidot politiku, lai atbalstītu tos riska grupas darba ņēmējus, kurus ekonomiskais progress atstāj novārtā.

Papildu informācija

Pilns „*Vairāk un labākas darba vietas? Nodarbinātības attīstības modeļi Eiropā (1995.-2006. gads) (More and better jobs? Patterns of employment expansion in Europe (1995-2006))*” ziņojums ir pieejams: <http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef0850.htm>

John Hurley, pētnieks
joh@eurofound.europa.eu